Universiteit Leiden
The Netherlands

In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation

Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3641967

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3641967

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

11
In je eentje de Titanic optillen

Hoe eenzaam ik me voel, omringd door deze mensen.

Anil Ramdas

In april 2000 werd Anil benaderd door *NRC*: of hij misschien interesse had in de functie van buitenlandcorrespondent in India. Het verzoek kwam precies op het moment dat het einde van *Het Blauwe Licht* in zicht kwam: de laatste uitzending was gepland voor 31 mei. Hoewel India niet het eerste land was dat in hem was opgekomen, had Anil volgens Chandra altijd gedroomd om in het buitenland te wonen en werken. Niet voor niets had hij erin geïnvesteerd om hun kinderen op de International School in Hilversum op school te laten gaan. Maar zijn idee was dat hij misschien ergens in Afrika een tijd zou kunnen werken, omdat dat continent hem interesseerde. India kende hij een heel klein beetje van de keer dat hij er voor een studiereis was geweest, en hoewel hij zelf best nieuwsgierig was, verwachtte hij niet dat Chandra erin mee zou gaan. Zij was net gaan werken als onderwijzeres en zou dan haar baan moeten opzeggen. Daar kwam bij dat Mrinal en Nezjma op een lastige leeftijd waren (ze waren op dat moment negen en dertien jaar) en zij zouden de verandering misschien te ingrijpend vinden. Het leken belangrijke bezwaren, maar toen Anil het aan Chandra voorstelde, wees ze het idee niet gelijk van de hand. India had haar niet meteen getrokken, maar het stootte haar ook niet gelijk af. Haar baan vond ze niet bijster interessant, en ze wilde eigenlijk wel wat anders proberen. Dus stemde ze in. Anil kon het eerst niet geloven. Hij was er al van uitgegaan dat ze zou weigeren, en dat hij daarom het aanbod van de krant zou afslaan. Maar ze zei, waarom niet,

laten we het doen. En toen kon het avontuur beginnen. Maar van alle avonturen die ze al samen waren aangegaan, was dit er een dat ze pas werkelijk in een andere wereld zou torpederen.

Het had veel voeten in de aarde, de verhuizing. Tussen de beslissing, in mei genomen, en het werkelijke vertrek in september moest alles geregeld worden. Het huis in Loenen werd verhuurd, de spullen die meegingen werden verzameld en in een zeecontainer naar India verstuurd. Anil ging vooraf een keer naar Delhi om een geschikt huis te zoeken en verschillende scholen voor de kinderen te bezoeken. De krant hielp mee met het aanleveren van contacten voor visa, verblijf, inboedel.

Hij zocht ter plaatse uit wat de kosten van personeel waren (hij noteerde in zijn boekje dat een kok 2000 Indiase roepie kostte, omgerekend ongeveer 100 gulden, een schoonmaker was 5000, omgerekend 250 gulden, een chauffeur tussen de 3000 en 5000 rs, dus maximaal 250,- gulden) en waar hagelslag en andere voor India exotische eetwaren verkocht werden (voor hagelslag naar Modern Bazaar, naar Jor Bagh voor salami), en waar de goede restaurants waren (in Habitat Centre, waar ook een cultureel centrum gehuisvest was).

Anils jongste zusje Siema, een van de kinderen die zijn vader Harripersad met zijn tweede vrouw had gekregen, ging dat eerste jaar mee naar India. Siema was een intelligent meisje met een heldere blik en Anil nam haar als vanzelfsprekend onder zijn vleugels. Ze ging sinds haar vijftiende al met het gezin van haar broer mee op vakantie en had een hechte band met haar neefje en nichtje met wie ze feitelijk niet zoveel in leeftijd scheelde. In 2000 was Siema net twintig geworden, ze studeerde Engelse literatuur in Leiden en droomde ervan om een jaar in het buitenland te studeren. Eerder was ze al uitgeloot voor een uitwisselingsprogramma met India, dus toen Anil en Chandra haar vroegen om een jaar met hen mee te gaan, was dat een wens die uitkwam. In de weken dat Anil en Chandra hun nieuwe huis inrichtten, verbleef de familie in hotel Nikko, waar Siema op Nezjma en Mrinal paste. Anil hielp haar met de inschrijving aan de JNU, de Jawaharlal Nehru Universiteit in New Delhi. Via een van zijn contacten – hij

kende de hoofdredacteur – kreeg ze een stageplek bij *Biblio: A Review of Books*, het toonaangevende Indiase literatuurtijdschrift. Ze waren, weer, aan de andere kant van de wereld neergestreken. En ook hier nam Anil zijn rol als pater familias serieus. Hij zorgde ervoor dat iedereen comfortabel was en dat niemand zich zorgen hoefde te maken. Dat wil zeggen: dat niemand zich over zichzélf zorgen hoefde te maken. Want die zorgen staken algauw alsnog de kop op, alhoewel ze vooral betrekking hadden op hem, op Anil.

Anil wilde niet in het deel van de stad wonen dat volledig door expats werd bewoond. Het huis dat hij had gekozen bevond zich ergens tussen Old Delhi, dat erbij lag als een stereotiep plaatje van een drukke Indiase stad, met draden tussen elektriciteitspalen en een gigantische drukte daaronder, en New Delhi waar het politieke centrum van de stad was. Het huis stond tegenover de ambassade van Tanzania, en naast een hostel dat alleen voor meisjes toegankelijk was.

Het familiehuis was een groot onderkomen met drie etages, elke etage had een eigen keuken, twee slaapkamers, een grote woonkamer en twee badkamers. De eerste etage werd ingericht als eetkamer met een voorkamer. Op deze etage hield Anil zijn werkkamer. De bovenste etages waren de slaapvertrekken. De woning was groot genoeg voor het gezin en Siema, die haar eigen slaapkamer kreeg, en voor het personeel – de kok, de huishoudster, de klusjesman – om elkaar niet voor de voeten te lopen. Er was genoeg ruimte, ook, voor Anil, toen alles eenmaal geregeld was en iedereen zijn plek had gevonden, om zich terug te trekken in zijn werk, in zijn kamer en uiteindelijk in zichzelf.

Hij was zenuwachtig geweest voor het vertrek. Natuurlijk was hij eerder in het diepe gesprongen als het om zijn carrière ging: bij zijn studie in Amsterdam was alles nieuw geweest, en toen hij aanklopte bij *De Groene Amsterdammer* was ook elke stap een onzekere geweest. Misschien was het correspondentschap in India een avontuur dat hem meer angst aanjoeg dan hij durfde toe te geven. Er waren twijfels over of hij de juiste man voor de baan was. Twijfels die soms door

anderen hardop geuit werden. Een maand voor zijn vertrek bezocht *De Groene* hem thuis in Loenen. De journalist vroeg zich af of hij wel geschikt was als correspondent. 'Die vraag, en de uitvoerige inleiding, verrast Ramdas een beetje. In de serre van zijn huis in Loenen aan de Vecht schijnt de zon rond dit middaguur op z'n felst. Ramdas hangt in zijn rieten stoel en heeft zijn blote voeten nonchalant op tafel gelegd. Hij neemt een slokje van zijn blikje bier ("Het Indiase ritme heeft me al helemaal in zijn greep"), peinst een beetje in de verte en prevelt langzaam: "Interessant, interessant."' (Nieuwenhuis) Wat volgde, volgens het artikel in *De Groene*, was een betoog over hoe hij wel degelijk de juiste man voor die correspondentenplek was. Hij zette hartstochtelijk uiteen hoe hij zijn kosmopolitische kijk op intieme, menselijke ervaringen zou combineren met een meer objectief journalistiek doel om verhalen te verzamelen. Een paar weken later klonk in zijn stuk voor NRC, hoewel enigszins aangedikt voor het effect zoals hij gewoon was te doen in zijn teksten, echter toch een vertwijfelde noodkreet door. Iedereen vond het maar wát mooi en stoer dat hij de stap naar het verre India nam. Hij wantrouwde hun blijdschap. Zagen de mensen hem niet iets te graag gaan? Misschien was zijn openhartigheid hier onderdeel van zijn zelfrepresentatie, waarbij kwetsbaarheid als stijlvorm werd opgevoerd, maar er zou ook heel goed een kern van waarheid in kunnen hebben gescholen toen hij schreef:

> De verhuizers waren enthousiast. Naar India, zeiden ze, wat een avontuur! Okee, het zijn maar verhuizers, dacht ik bij mezelf, maar toen kwamen alle vrienden. Naar India, wat een avontuur! Ja, zei ik schaapachtig, ik ben er nu aan toe. Het is 'een uitdaging', ik word voor drie jaar de correspondent van NRC *Handelblad* in New Delhi, ik ga met mijn hele gezin migreren, ja, avontuur bestaat nog!!!
>
> De waarheid is een tikje anders. Ik wil niet verhuizen, ik wil niet naar een ander huis in een ander land in een ander continent. Hier ben ik aangekomen, in dit dorp vlakbij Amsterdam, en ik wil er niet weg, jongens, geloof me toch. Maar nee, ik krijg applaus omdat ik naar India ga. India, daar zijn toch je wortels, zeggen mijn dierbare vrienden, en het woord

dierbaar ga ik zo meteen schrappen. Mijn wortels zijn hier, beste mensen, ik dacht dat jullie het leuk vonden dat ik in Nederland woonde. (Ramdas 2000a)

Geen journalistiek

Vier maanden later noteerde hij in zijn aantekeningen: 'Zolang ik notitieblok in hand hou kom ik overal → groot ontzag voor journalist.'

Hij was toen in Ahmedabad, een stad zo'n duizend kilometer ten zuidwesten van Delhi die op 26 januari 2001 getroffen werd door een zware aardbeving van 6.9 op de schaal van Richter. Hij was snel ter plekke – veel sneller dan journalisten van andere internationale media – en kon vooraf waarschijnlijk niet voorspellen wat hij er zou aantreffen.

Het was vreselijk. Hij schreef op, in korte, trefzekere zinnen: 'In grote blauwe vrachtwagens worden schuldige stenen weggevoerd.' En: 'Huilende vrouwen op grond – mannen met tranen – radeloos lopend' en 'leven gaat door. Leven is zo wreed.' En: 'Onvoorstelbaar – uit puin komen dingen die bekend voorkomen – een deurknop, een stukje vloermat.' Bij het bergen van de lijken van een ingestorte school: '13.05 uur, 4e lijk. Moderne gympen, jeans.' En: 'Gaat nu vlot. 13.20. 6e lijk […] Heel veel lijkgewaden worden nu gevraagd en brancards. Maar nu ga ik weg. Kan er niet meer tegen. Bij 7e. Ouders identificeren hun zoon/dochter meteen in klaarstaand [sic] ambulance. Gehuil. Groot verdriet – ook v. medeleerlingen.'

Tegelijkertijd viel hem op hoe mensen de tragedie gebruikten om zichzelf voor het voetlicht van de hongerige media te plaatsen: 'Ook politie-inspecteurs beleven finest hour. Kijken heel trots (net als gekke vrijwilliger met stok). Héél veel mensen bemoeien zich ermee. Die zogenaamde "vrijwilligers" waren niets anders dan "handige ramptoeristen".'

De ramp in Ahmedabad maakte grote indruk op hem, en de herinnering eraan zou hem nog lang achtervolgen. Hij besefte dan en daar dat de manier waarop traditionele journalisten hun scoops verzamelden,

hem helemaal niet lag. Later schreef hij hoe erg hij zich had geschaamd, tussen mensen die alles hadden verloren, op zoek naar iets wat hij voor de krant kon gebruiken:

> De enige grote ramp die ik in mijn povere journalistieke carrière versloeg, was de aardbeving in Gujarat, vorig jaar. Toen ik daar was, als één van de eerste journalisten en u hoort de kinderachtige trots, maar ik was er mooi eerder dan CNN, wist ik niet wat ik doen moest. Er zaten mensen op straat, huilend om de dierbaren die ze verloren hadden in de ingestorte gebouwen achter hen. Maar ik durfde ze niet aan te spreken, ik durfde ze zelfs niet aan te kijken. Uit een vreemd gevoel van gêne. Het onbehagen hun privacy te zullen schenden. Het is schroom, vermengd met koketterie. (Ramdas 2001)

Zijn wantrouwen tegenover de conservatieve verslaggeving was groot. Hij was er getuige van hoe internationale media met gekleurde lenzen naar het land keken, en hoe zij actief op zoek gingen naar verhalen en beelden die hun idee van de plek bevestigden. In Ahmedabad zag hij hoe een vader van een slachtoffer huilend instortte. Omstanders voerden hem troostend weg van de plek waar hij zijn kind verloor – waarna een cameraman achter hem aanrende om het verdriet te filmen. Als het geen tragedie was, dan was het een andere extremiteit waarop men inzoomde. Zoals het grootste religieuze feest ter wereld, de Kumbh Mela, het scheppingsverhaal van de hindoes dat al vierduizend jaar werd gevierd. Maar dat historische gewicht was niet waarover westerse journalisten repten. Zij richtten zich liever op de enkele *naga* die als vorm van zelfkastijding een jeep met een touwtje aan zijn blote penis door het zand trok. Terwijl dat soort journalisten joeg op situaties die het extreme gezicht van India uitvergrootten, probeerde Anil juist de achterkant van het circus te laten zien. Hij schreef over de gespannen verhouding tussen de waarde van het feest voor de hindoes, en de manieren waarop het als *the greatest show on earth* aan de rest van de wereld werd verkocht. (Ramdas 2004: 29) Hij bezocht de kampen aan de randen van het feest, waar de armste pelgrims in geïmproviseerde hutten bivakkeerden en waar juist de allerbeste zan-

gers en muzikanten muziek maakten. 'Media,' noteerde hij in zijn boekje 'kunnen het bizarre weergeven. Het exotische. Maar de schoonheid ervan niet.'

Anil probeerde de betovering en de complexiteit wél te zien en te vangen in zijn stukken voor *NRC*. Maar in werkelijkheid vielen de armoede in grote delen van het land, de behandeling van de laagste kasten, de voortdurende oorlogsdreiging met buurland Pakistan, de minderwaardige positie van vrouwen, het onvoorstelbare geweld tussen hindoes en moslims – ja, de gigantische omvang van de ellende, hem zwaar. Hij kon erover schrijven in de krant, maar de Nederlander kon zich vanuit zijn veilige positie in een relatief overzichtelijke wereld nooit voorstellen hoe bar en boos het op andere plekken kon worden. 'Er is niet zo gek veel veranderd, na het kolonialisme,' schreef hij. 'Ook nu weten ze in de arme landen meer van de rijke dan omgekeerd. In India kan ik kijken naar de BBC en CNN, maar in Nederland moet je erg je best doen en over internet beschikken om "Aaj Tak", het nieuwskanaal van zuidelijk Azië, te kunnen volgen.' (Ramdas 2004: 190)

De komische buitenstaander

In Delhi ontmoette hij andere mensen. Journalisten, schrijvers, kunstenaars, uitgevers. Intelligente mensen met wie hij misschien vooraf dacht een connectie te zullen hebben. In de praktijk kwam het contact niet verder dan de oppervlakte. Hij was een Hindostaan, hij sprak Hindi en hij kende de cultuur van India. Maar zijn ideeën sloten niet aan bij de omgeving, en hij bleef iemand van een andere plek. Badal, het romanpersonage dat hij naar zichzelf modelleerde, ging in de roman ook als correspondent naar India. In de ogen van de intellectuelen in Delhi was Badal niets meer dan 'een rechtse man met een ordinaire smaak' (Ramdas 2012: 272), die zichzelf zeldzaam belachelijk maakte met zijn verdediging van het westers imperialisme:

> Op de feestjes van Dharm werd hij gezien als de komische buitenstaander. […] Terwijl de anderen lachten om hem en hem meestal ook uitlachten, omdat hij een exotische clown was, bleef Isha met hem in discussie gaan.

> […] Het moeilijkst had Isha het met Badals verdediging van V.S. Naipaul. 'Het slechte aan het kolonialisme was niet dat het intrinsiek kwaadaardig was, maar dat het zijn eigen belofte niet waarmaakte. Zich niet aan zijn woord hield,' zei hij. 'Wat was die belofte dan volgens jou? Beschaving brengen, zeg je. Denk je echt dat ze dat zelf geloofden? Dat was niets anders dan een leugenachtige rechtvaardiging, een dom excuus.'
> 'O, oké, maar dan geef je toe dat ze het hadden, een bepaalde beschaving? En dan geef je mij gelijk: hun slechtheid bestond uit het feit dat ze die beschaving niet hebben gedeeld met hun koloniën.' (Ramdas 2012: 271-272)

Anil fictionaliseerde in *Badal* zijn pogingen om in India tot het soort discussies te komen zoals hij die gewoon was te hebben in Nederland, bijvoorbeeld met de jongens van *Het Blauwe Licht*, of zijn studievrienden in Amsterdam. In India, merkte hij, sloegen dergelijke gesprekken dood. Zijn zus Kawita en haar man John zagen het van een afstand gebeuren. Ze bezochten het gezin elk jaar, soms een paar keer, en waren getuige van Anils groeiende eenzaamheid. Kawita: 'India zelf voor Anil, was niet goed. Hij raakte ontzettend geïsoleerd. Hij kon geen aansluiting vinden met de lokale intellectuelen. Die waren met heel iets anders bezig, het was een echte mismatch onderling.' Het lukte hem niet om op dezelfde golflengte te komen met de Indiase schrijvers en denkers, beaamde John. De onderwerpen waren te verschillend. Kawita: 'Hij was meer met de diaspora bezig dan dat zij daarmee bezig waren.' Anil beklaagde zich bij zijn zus en zwager dat er nog steeds een behoorlijk antikoloniale houding was 'naar alles wat Europees en wit was', en dat niemand daarin een wat meer gemengde houding aannam. Het nam hem de wind uit de zeilen wanneer hij een genuanceerdere discussie wilde voeren.

De manier waarop men in Delhi gewend was sociaal samen te komen, lag hem ook niet. In plaats van aan een tafel in een bruine kroeg, of een rustig restaurant, met flessen wijn en wat kleine hapjes urenlange gesprekken te voeren die meanderend van het ene onderwerp in het andere overgingen, ontmoette men elkaar in Delhi bij iemand thuis. Er werd meteen van wal gestoken met sterkedrank. Pas tegen elf uur 's avonds werd er, heel zwaar, gegeten. Daarna gingen de mees-

te mensen meteen naar huis. Voor een goed gesprek was geen ruimte, althans, niet zo veel ruimte als Anil graag wilde. Deze stijl van socialiseren, van drinken en elkaar ontmoeten, paste hem niet, zag Kawita. Zijn sociale leven bestond voor een belangrijk deel juist uit elkaar uit te dagen in het gesprek, uit discussies die hoog op konden lopen. Dat daar alcohol mee gemoeid was, was eerder een bijkomstigheid. Hier, in India, kwam de drank in het centrum van alles te staan.

Werd hij in Nederland tenminste nog erkend voor zijn bijdragen aan het debat, in India was hij niets bijzonders. Pieter Hilhorst bezocht Anil in Delhi en zag dat hij daar weinig vrienden maakte. 'Ik denk ook wel dat hij daar eenzaam was. In Nederland was hij natuurlijk beroemd en bekend. En daar, ook bij de intellectuelen die daar waren, bij het blad waar hij binding mee had, dat waren heel leuke mensen, maar voor die mensen was hij gewoon een buitenlandse correspondent, dus niet iemand die in het centrum stond.'

Zijn oudere zus Shanti zocht hem ook op en zag dat het gebrek aan erkenning hem zwaar viel. Dat hij vereenzaamde, lag volgens haar echter ook aan het feit dat hij er geen moeite in stak om nieuwe vriendschappen te sluiten. 'Met als gevolg dat hij erg eenzaam was in India.'

Anils kritische blik op het land viel niet bij iedereen in goede aarde. Ram Hiralal, de man die een tijd een relatie had met Anils moeder Kamla, had goede contacten in Delhi, waar hij ook een kantoor hield. Hij herinnerde zich dat hij van verschillende kanten hoorde dat Anils verslaggeving over de misstanden in het land, als eenzijdig en nodeloos grof werden beschouwd. Het commentaar was, dat India bezig was te moderniseren, en dat het langzaam maar zeker de goede kant op ging met het bestrijden van armoede en achterstand. Dat dit voor iemand als Anil té langzaam ging, deed geen recht aan de inspanningen die werden gedaan om de situatie te verbeteren. Hiralal zag dat zijn voormalige stiefzoon moeite had met de grote verschillen tussen arm en rijk in het land, maar ook met de manier waarop er over vrouwen werd gedacht. Hij nam geen blad voor de mond, en aarzelde niet om India af te schilderen als een land dat in sommige opzichten achterlijk was. Zijn weerstand tegen deze kanten van het land, vervreemd-

de hem feitelijk van zijn omgeving, zag Hiralal. 'Hij paste niet in India. Hij paste ook niet in Nederland, ook niet in Suriname. Hij had nog niet gevonden waar hij moest blijven. Het is vreemd, maar hij heeft nergens kunnen passen.'

Neemrana

Misschien was de leukste, of in elk geval de meest bijzondere, ontmoeting met de Indiase intelligentsia wel die in Neemrana. Daar werd in februari 2002 een literaire conferentie georganiseerd ter ere van V.S. Naipaul, die het jaar ervoor de Nobelprijs voor de literatuur had ontvangen. Anil deed er verslag van in *NRC*:

> Het was een goed idee van India om een groot feest te geven voor V.S. Naipaul, ter gelegenheid van zijn Nobelprijs. Maar in India loopt een goed idee altijd uit de hand, schijnt het. De premier moet een openingsrede verzorgen, alle belangrijke ambassadeurs moeten de Nobel-laureaat een diner aanbieden, Indiase schrijvers uit heel de wereld moeten er zijn om de held van het vaderland hulde te brengen, er moet een besloten conferentie komen in het mooiste en duurste hotel in Rajastan [sic], kasteel Neemrana, maar het mislukt allemaal zo voorspelbaar en tragisch. (Ramdas 2002b)

Het neusje van de literaire zalm, zestig schrijvers sterk, werd uitgenodigd om een paar dagen in de schaduw van Naipaul door te brengen en te verblijven in de adembenemende omgeving van een vijftiende-eeuws kasteel in Rajasthan, zo'n 120 kilometer van Delhi. Het was de bedoeling van de organisatie dat de afgelegen plek ruimte en inspiratie zou bieden aan de schrijvers. Ze zouden met elkaar in gesprek gaan over abstracte thema's zoals 'het gewicht van de geschiedenis', maar het ontaardde in ruzies en achterklap, en een Nobelprijswinnaar die zich precies gedroeg zoals zijn beruchte reputatie voorspelde.

Anil schreef in *NRC* over hoe Naipaul de echtgenote van de Amerikaanse ambassadeur schoffeerde door haar onnozel te noemen en van tafel weg te lopen. Het was, schreven ook Indiase media, een opeenstapeling van beledigingen en gekwetste gevoelens, die zelfs voor Naipauls

toedoen opvallend was. Over een onbekende Nederlandse essayist was hij echter wél lovend geweest. Hij had hem aan zijn tafel geroepen en stelde hem voor aan de prominente gasten: Anil Ramdas. Anil schreef in NRC dat hij 'kwispelend' de lovende woorden van de gevierde (en gevreesde) schrijver aanhoorde. 'Naipaul gaf mij een hand en zei tegen Hildebrand, de vrouw van de Amerikaanse ambassadeur: "Dit is een belangrijke man. Hij is de enige Indiër die in het Nederlands schrijft."' (Ramdas 2002b)

Die woorden werden ook opgepikt door de Indiase krant HT *City*, die op 23 februari 2002 verslag deed van de bijzondere bijeenkomst. Onder een foto van Anil – grijs jasje, licht overhemd, donkere zonnebril – stond: 'Anil Ramdas, India-correspondent of NRC *Handelsblad*, who writes in Dutch, was especially mentioned by Sir Vidia as a promising writer.' (Kumar) Anil bewaarde de pagina tot aan zijn dood.

Drank

In India werd hij meer gezien als een Nederlander dan hij ooit mee had gemaakt in Nederland zelf. Hij werd er door de Nederlandse gemeenschap warm binnengehaald, werd uitgenodigd om haring te happen bij de viering van het Leidens Ontzet en werd gevraagd om lid te worden van de Nederlandse Vereniging in Delhi. Hij moest, kortom, naar India verhuizen om een 'echte' Nederlander te worden. Het was de zoveelste toevoeging aan de gefragmenteerde migrantenidentiteit, met het verschil dat deze keer zijn belangrijkste identiteit – die van de Surinamer – op de achtergrond werd gedrongen:

> Ik ben hier dus Nederlandser dan in Nederland. In Nederland ben ik een allochtoon, een benaming die je ongevraagd krijgt en die overgaat van generatie op generatie. Het liefst ben ik overal een Surinaamse hindoestaan, maar dat levert in India problemen op. In de trein vroeg een oud vrouwtje mij waar ik vandaan kwam. Suriname, zei ik. Welke trein er naar toe ging? Geen enkele, gaf ik toe. Ze keek mij met diep mededogen aan. Zo'n onbelangrijke plaats, niet eens een treinstation. (Ramdas 2000b)

Een van de Nederlanders die hij in Delhi ontmoette, was Annette van der Hoek, een promovenda die onderzoek deed naar devotionele middeleeuwse poëzie in het Hindi aan de Jawaharlal Nehru University van Delhi. Van der Hoek ontmoette Chandra en Anil in een supermarkt waar westerse producten werden verkocht. Ze stond in de rij te wachten en hoorde mensen achter zich Nederlands praten. Ze keek om en zag – wat ze dacht – een Indiaas stel. Toen ze zich weer omdraaide, denkend dat ze zich had vergist, hoorde ze weer Nederlands en besefte dat het Indiase stel vloeiend Nederlands sprak. Ze sprak ze uit nieuwsgierigheid aan. Chandra reageerde sympathiek, herinnerde Van der Hoek zich later, terwijl Anil enigszins arrogant wegkeek alsof hij, de bekende Nederlander, werd herkend en zij, Annette, 'een of andere groupie was'. In werkelijkheid had ze zelfs nog nooit van hem gehoord.

Kort daarop liepen ze elkaar weer tegen het lijf. Dit keer op een feestje van een gezamenlijke kennis van de ambassade. Chandra en Anil hadden hun zoon Mrinal meegenomen. Van der Hoek: 'Die ging dan als het goed is mee met zijn ouders naar grotemensenfeestjes en dat vond hij niet altijd leuk, maar dan had ie een heel parmantig koffertje bij zich. En die ging op zijn knietjes zitten bij dat tafeltje, deed zijn koffer open en al zijn kleurpotloodjes en zijn schetsboekjes en dan ging hij op zijn knieën naast mij zitten en zei: wat mag ik voor je tekenen?'

Later ging Annette lesgeven op het geïmproviseerde schooltje in de ambassade, waar 'diplomatenkindertjes' Nederlandse les kregen om hun beheersing van de taal goed te houden. Chandra bleek het schooltje te runnen – een plek die haar op het lijf geschreven was omdat ze ervaring in het onderwijs had.

Toen ze elkaar daar voor de derde keer ontmoetten, nodigde Chandra Annette uit om bij haar en Anil te komen eten. Anil, nog steeds misplaatst achterdochtig, hield hun gast een tijdje in de gaten. Toen hij merkte dat zij oprecht geen idee had wie hij was, vroeg hij het haar op de vrouw af. Of ze heus niet, ooit, íets van hem had gelezen? Nee, antwoordde ze. Daarop stormde hij naar zijn werkkamer en trok een exemplaar van *De beroepsherinneraar* uit de boekenkast

en overhandigde het aan haar met de opdracht: 'Ga jij dat maar eens lezen.'

Annette werd daarna zonder meer opgenomen in het gezin. Chandra noemde haar 'Truusje', omdat Annette haar herinnerde aan een oude Nederlandse vriendin uit Suriname, en voor Anil was zij 'Netje', en zij samen 'Netje en Nieltje'. Ondanks het feit dat Van der Hoek niet veel in leeftijd scheelde met Anil, werd zij benaderd als een jongere vriendin, omdat ze nog niet de grotemensenstappen had genomen zoals Anil en Chandra dat wel hadden gedaan: trouwen, kinderen krijgen, carrière maken. Wel was Van der Hoek intelligent, bekend met India, en sprak zij vloeiend Hindi – beter dan Chandra zelfs. Bovendien had zij de nodige duisternis in zich, of anders gezegd: de nodige levenservaring. Anil kon met haar praten over hoe vervelende ervaringen doorwerkten in een volwassen leven. Hij luisterde aandachtig naar haar verhalen, gaf haar advies over persoonlijke zaken die haar dwarszaten: haar relatie tot haar familie, haar slechte smaak in mannen. Naarmate hun vriendschap hechter werd, en Anil vertrouwder met haar raakte, werd hij ook meer open over zichzelf. Annette kreeg het idee dat hij eenzaam opgegroeid was, 'in een groot leeg huis en met z'n moeder de schijn ophouden naar de buitenwereld'. Als kind had hij zich staande moeten houden in het hiaat dat de scheiding tussen Harripersad en Kamla had veroorzaakt. En hoewel hij altijd omgeven was door neefjes en nichtjes en andere kinderen maakte Annette uit zijn verhalen op dat 'daar ook iets eenzaams is ontstaan'.

In India voelde Anil zich alleen thuis bij zijn gezin. Hij was een echte pater familias, vertelde Annette later. Hij hield ervan om thuis te zijn, thuis te werken, over straat te slierten en kleine verhalen te sprokkelen. Zijn lievelingsplek was aan het hoofd van de tafel, waarvandaan hij oreerde over zaken die hij belangrijk of interessant vond, een glas platgeslagen bier voor zich. 'Hij was het gelukkigst als hij verhalen vertelde.'

Ze trokken veel met elkaar op en al snel ontstond er een innige vriendschap tussen de twee. Niet dat het de vriendschappen die hij in

Nederland had achtergelaten, verving. Daarvoor waren ze misschien niet gelijkwaardig genoeg. Hun relatie was er eerder een van de mentor en de leerling. Zij was een onbeschreven blad voor wat betreft een aantal onderwerpen waarin Anil goed ingevoerd was, zoals Indiase cinema. Toen Anil begreep dat Annette nog nooit een Bollywoodfilm had gezien, zette hij haar terstond op de bank voor de televisie. Al kijkend naar zijn favoriete films legde hij aan haar de diepere lagen van de film uit. Andersom hielp zij hem ook. Ze was een struise, Hollandse vrouw, voor de duvel niet bang, en als Anil er niet was, hielp zij Chandra met het oplossen van kleine problemen, of het voorbereiden voor een reis. Soms ging ze mee met Anil, bijvoorbeeld toen hij het grensconflict tussen India en Pakistan moest verslaan en naar de Wagah Border werd gestuurd. Hij durfde niet alleen, herinnerde Van der Hoek zich. 'Waarom moet ik daarnaartoe?' vroeg hij zich hardop af. 'Ik ben geen echte correspondent. Ik ben iemand die het kleine leven observeert. Ik wil gewoon naar de markt en dan schrijven over hoe de marktjongens hier nog steeds koelies worden genoemd en godbetert met een rieten mand op hun hoofd achter rijke mensen aan lopen te dragen. Daar wil ik over schrijven en dan moet ik van de krant naar de grenzen! Ik strijd niet met een granaat, ik strijd met een pen.' Het waren heel veel woorden om uiteindelijk uit te komen bij de conclusie dat hij bang was om naar het van oorlogsdreiging doordrongen gebied af te reizen. Dus vroeg hij haar mee, en zorgde ervoor dat *NRC* haar een klein bedrag betaalde voor haar bijdrage als indoloog – een smoes die de krant volgens Van der Hoek maar half geloofde.

Op een van die keren dat ze met hem meereisde, maakte Van der Hoek ook mee hoe laveloos dronken Anil kon raken. Ze maakte zich zorgen over zijn drankgebruik, maar meer nog over zijn psychische staat. Hij vertelde over zijn angsten, maar liet in het midden waarvoor hij dan eigenlijk bang was. Annette zei dat ieder mens zijn angst in de ogen moest kijken, dat 'je er dwars doorheen moet'. Dat was wat zij deed; ze was aangerand en mishandeld toen ze op haar 23ste door India reisde. Het land had haar pijn gedaan, vertelde ze. Maar in plaats van ervan te vluchten, keerde ze terug en keek het land in de ogen.

Zodat ze kon genezen. Dat, zei ze tegen Anil, was wat hij op zijn beurt met zijn eigen angst zou moeten doen. Nee, antwoordde Anil. 'Jíj kan dat maar ik kan dat niet.' Het antwoord maakte haar woedend. Er zat zo veel machteloosheid in, en het scheen haar toe dat hij bij voorbaat al de strijd met zijn eigen demonen had opgegeven.

Annettes verhaal over de (seksuele) mishandeling maakte indruk op Anil. Hij verpakte het, hertaalde het als het ware, in een stuk voor *NRC* waarin hij een gesprek opvoerde tussen hemzelf en mannen in de trein:

> Ach zo. Westerse vrouwen zijn dus een soort beesten waarmee je mag doen wat je wilt? Westerse vrouwen hebben geen moraal, geen karakter, geen principes? Jongens, gebruik toch die grijze massa onder die tulband! […] Ik voelde me een beschermheilige van alle blanke vrouwen, negen uur lang, terwijl de mannen niet meer met me spraken en overgingen in het Punjabi. Ik kon er daarom rustig over nadenken: waarom heiligheid en plezier elkaar uitsluiten. Waarom je geen seksueel genot kunt nastreven, als man, en de vrouw toch respecteren. Je kunt ze vereren of verkrachten. De middenweg, dat is wat de seksuele revolutie heeft gewezen. Maar India kan die weg nog even niet vinden. (Ramdas 2002a)

Hij gaf het stuk aan haar nadat het geplaatst was en zei: dit is een eerbetoon aan jou. 'Hij wilde,' zei Annette, 'alle vrouwen beschermen tegen rotte mannen.'

Ze spraken veel over hoe het voor Anil voelde om in India te zijn. Bij een van hun openhartige gesprekken bekende hij: 'Ik dacht, in India gaat iedereen om mijn grapjes lachen. En ze lachen nog steeds niet.' Wat Van der Hoek zag na een paar jaar vriendschap met Anil, was wat haar vaker was opgevallen onder Surinaamse Hindostanen die naar India kwamen. Veel mensen in de diaspora hadden heimwee. En nu ze eenmaal in het vaderland waren, bleek dat dat land ze niet helemaal accepteerde, in elk geval niet zoals ze dachten. Het was, zei ze, alsof zij nog verder ontwortelden wanneer ze in India waren. Ze dachten er thuis te komen, hadden daar misschien zelfs op gehoopt. De

grote paradox was dat India sterk leek op wat Surinaamse Hindostanen kenden, en even sterk een heel andere wereld bleek. 'Die weemoed hing ook om Anil heen. Die realisatie – dan ben ik dus nergens thuis – die heb ik ook over Anil heen zien dalen.'

Wat Anil in India meemaakte, was niet alleen die tegenstrijdige ervaring van herkenning en vervreemding. India boezemde hem even vaak afkeer in. Hij was daarbij extreem persoonlijk in zijn literaire reflecties op het land, waardoor hij zijn postuur nog meer vorm gaf als zijnde een schrijver voor wie de persoonlijke ervaring en de persoonlijke herinnering van literair gewicht waren. Zijn verslag van een bezoek aan Bihar, de streek waar zijn voorouders vandaan kwamen, sprak boekdelen. Het was alsof hij beland was in de hel op aarde. Zijn beschrijving van de streek stuurt rillingen langs de ruggengraat van de lezer. Alles, van de ziekenhuizen ('Een geel gekalkt gebouw met bloedvlekken op de wanden' (Ramdas 2004: 17)) tot de hoeren, van de criminaliteit en de armoede tot de stank van de beschimmelde waterpoelen waaromheen de dorpen gebouwd waren en waarin iedereen zijn behoefte deed, zich waste en waaruit iedereen dronk, was een grote verschrikking. Hij schreef:

> De hutten bestaan uit brokken klei en koeienmest, de daken zijn van riet. De oudjes wachten op hun dood op gevlochten bedden met houten poten, de mannen roken een gerold tabaksblad en jeuken de korstige huid onder hun lendendoek. […] Het zijn kleine mensen met ingevallen wangen en slechte tanden die hun leven in gehurkte houding doorbrengen, kokend, wassend, plantend en oogstend, en anders liggen ze te bevallen. Het schrikbarende is dat ik hun taal versta. Ik kan ze zien als primitieve wezens uit een andere wereld, maar ik ken hun dialect, hun aanspreekvormen, hun uitdrukkingen. (Ramdas 2004: 18)

En:

> Verraadt mijn hyperventilerende toon nou een speciale betrokkenheid bij Bihar, een verborgen gevoel van schaamte misschien, over het oude land

van herkomst? Nee, nee, voor mij is Bihar zomaar een streek in India. Eerlijk waar. (Ramdas 2004: 20)

Hoe moest hij omgaan met de sensatie van iets te herkennen als onderdeel van hemzelf – de taal, de gezichten, de geuren, de religieuze gebruiken – en er tegelijkertijd van te walgen? Het leek op een vorm van zelfhaat, die hem overviel op een plek die hem juist enigszins vertrouwd zou moeten zijn. Maar India was vreemd op een andere manier dan Nederland was geweest. Het lukte hem niet om er vaste grond onder zijn voeten te vinden. Toen hij Bihar bezocht, was de herkenning groot en intiem. De zoete chai deed hem denken aan zijn grootmoeder die hem stiekeme slokjes voerde toen hij een klein jongetje was. De typische geur van brandend hout in de kleioven, het accent waarmee mensen spraken. Alles bracht hem terug naar zijn jeugd – aan de andere kant van de wereld. Een deel van hem verlangde naar deze herkenning, dit gevoel van thuis. 'Ik probeer de sensatie vast te houden,' schreef hij, 'het tintelende gevoel wanneer je merkt dat het verleden echt bestaat.' (Ramdas 2004: 24) Maar hij was te anders, te weinig echt van die plek, om er houvast te kunnen vinden. In zijn notitieboekje schreef hij op hoe ongekend alleen hij zich voelde tussen de mensen: 'Als ik aantekeningen maak komen ze als idioten om me heen staan – kijken naar mijn magische bewegingen terwijl ik schrijf. Alles aan mij moet wel magisch zijn. […] Hoe eenzaam ik me voel omringd door deze mensen.'

Hij was misselijk, schreef hij erachter. Hij had buikpijn. Het leidde hem af: 'Maak ik zoiets groots mee en zit ik te denken aan eigen buikpijn.'

Of hij zich niet lekker voelde door de emoties die de plek in hem wakker maakten, schreef hij niet op. Wat hij wel deed, was korte metten maken met de gedachte dat hij überhaupt zou moeten zoeken naar een plek om thuis te komen. Iedereen die hij ontmoette, scheen te denken dat hij hier kwam om zijn wortels te vinden. Dat was niet zo, vond hij zelf. 'Mensen denken dat ik "grond" zoek, letterlijk. Ik zoek gronden – van vertrek.'

Dit was wat Annette van der Hoek bedoelde met wat zij omschreef

als een vacuüm. Anil zei en schreef weliswaar over hoe een mens niet kón ontwortelen omdat een mens een mens was, en geen plant, maar, zei Annette, daarin was hij heel tegenstrijdig: 'Ik denk dat Anil toch dacht […]: als ik eenmaal thuis ben dan valt alles op z'n plek. […] Ik zag het, ik zag dat hij verlangde naar dat ergens echt helemaal thuis zijn, en gezien zijn, en erbij horen. En dat India misschien een soort laatste plek was waar hij verwachtte dat te zullen vinden. En zoals dat voor meer Hindostanen [geldt]; dat blijkt dan toch niet zo te zijn.'

Het was hem al snel duidelijk geworden dat de culturele afstand tussen hemzelf en dit land van herkomst zo groot was, dat een zoektocht naar een plek van bestemming of een plek van afkomst geen enkele zin had. Hij vroeg zich hardop af waarmee hij nu eigenlijk bezig was. Hij keek, en zocht en dacht na, maar bleef uiteindelijk 'achter met nutteloze aantekeningen en nutteloze vragen'. (Ramdas 2004: 25)

Zijn vrienden in Nederland maakten zich intussen grote zorgen. Sommigen, zoals Pieter Hilhorst en Scotty Gravenberch, zochten hem op in Delhi en schrokken van wat ze aantroffen. Hilhorst erkende dat Anil in Amsterdam, en dan met name ten tijde van *Het Blauwe Licht*, goed dronken kon worden. Het was echter nog niet problematisch geweest. Toen hij hem in India opzocht, zag hij dat de manier van drinken essentieel veranderd was: 'Op die dagen werd de stemming van Anil bepaald door de drank. Dus 's ochtends was hij niet te genieten, 's middags was hij leuk, slim en vol goede verhalen en 's avonds was het soms ook wel een kwade dronk. Dat vond ik wel moeilijk.'

Het gezin bewoog zich als het ware om Anil heen. De vanzelfsprekendheid waarmee Anil en Chandra samen voor de kinderen zorgden, bijvoorbeeld door om de beurt 's ochtends op te staan en de kinderen klaar te maken voor school, was voorbij. Chandra kon hem proberen wakker te maken, maar dat lukte steeds vaker niet. Langzaam maar zeker verschoof de verantwoordelijkheid voor het gezin naar haar, en steeds meer trok Anil zich terug in zijn werkkamer. En terwijl zij zich opwierp als een enorm toegewijde moeder, die haar kinderen niet eens aan de chauffeur toevertrouwde maar altijd, 's ochtends én 's middags, meeging om ze van de International School op te halen

('want stel je voor dat de chauffeur er met je kinderen vandoor rijdt'), verdween Anil steeds verder uit beeld. Chandra: 'Naar mijn gevoel dronk hij alleen maar bier. Indiaas bier. Dan gingen er echt heel veel liters op een dag naar binnen. Maar ik ben later tot de ontdekking gekomen dat hij ook sterk dronk. Dat liet hij dus stiekem naar binnen halen. Dus het kan ook zijn dat het al vanaf het begin zo was.'

Indra Boedjarath, een goede vriendin van Anil uit Den Haag, was een van de mensen die zich zorgen begon te maken over zijn drankzucht. Zij had Anil leren kennen toen ze een keer als gast was uitgenodigd voor *Het Blauwe Licht*. Toen had ze hem hooghartig en zelfingenomen gevonden. Boedjarath ging in 2001 op vakantie naar India en liep hem via een gezamenlijke kennis aan de ambassade weer tegen het lijf. Ze raakten zo alsnog bevriend. Terug in Nederland onderhield ze het contact via de berichtenservice MSN Messenger. Het virtuele contact, de fysieke afstand en het tijdverschil stonden de intensiteit van hun gesprekken niet in de weg. Het leek er zelfs op dat het Anil hielp om juist openhartiger te zijn. Hij schreef haar vaak 's nachts, en deelde alles met haar. 'Op een of andere manier voelde hij zich vertrouwd waardoor hij van alles begon te delen, echt zijn diepste zielenroerselen, nou ja, alles wat hem bezighield.' Na een tijdje begon Boedjarath te beseffen dat Anil een probleem had. Ze vond hem destructief, en hij dronk te veel. Ze verzamelde moed en schreef hem een brief waarin ze openhartig vertelde dat het in haar ogen niet goed met hem ging. Hij verkeerde in een crisis, en hij moest dit onder ogen komen, vond zij. Hij antwoordde per e-mail:

> From: ajsramdas@hotmail.com
> To: indraq@hotmail.com
> Subject: Re: man in crisis
> Date: Fri, 8 Feb 2002 13:26:49 +0100
> Nou ja, nu we elkaar verontschuldigd hebben, kan ik de brief net zo goed beantwoorden. Al goed, man in crisis, en inderdaad, wie niet; dat maakt het allemaal zeer onbijzonder, en daar ben ik ook weer tegen. Ik ben godjandorie, zo bijzonder als wat.

Als ik soms diep in de nacht zit te denken, met veel borstklopperij: ik heb verdomme zeven boeken geschreven. Mooie tv-programma's gemaakt. Zomergasten, ik was toen 32. Edward Said en Ben Anderson geïnterviewd en de Dalai Lama, ik heb het voor elkaar gekregen dat V.S. Naipaul mij uitdrukkelijk uitnodigd [sic] voor een weekend samen met hem in Kasteel Neemrana, 19 febr a.s. Ik heb de Nederlandse cultuurminister geadviseerd en op 34 jarige leeftijd de Den Uyl lezing gehouden, ten overstaan van het voltallige kabinet (Pronk die mij in de ochtend thuis opbelt om zich te verontschuldigen dat hij er niet bij kan zijn omdat hij in Amerika zit) – op twee na de belangrijkste lezing van Nederland, daar boven staan de Huizinga-lezing en de Van der Leeuw-lezing en dan denk je dat je het als hindoestaans jochie wel hebt gehad, wordt [sic] je zeven jaar later gevraagd om de Van der Leeuw lezing te doen, nog groter, nog imposanter. Way to go, Nickerian-boy. Wat is er meer, want als je met borstklopperij beging [sic] moet je stug doorgaan. Ik heb de Indiase Cinema voor het Nederlandse publiek geïntroduceerd, de Sangam scene was het begin van het India-filmfestival. Mijn essaybundel *De Papegaai* kent het record aantal herdrukken van zes! Geen enkele nonfictie is in Nederland in de jaren negentig zo goed verkocht. Ik kan prat gaan op belangrijke vijanden: Joost Zwagerman als kruisvaarder, Theo Van Gogh en nog een paar naarlingen. Ik heb de reputatie dat men geen nee zegt als ik iemand voor de radio uitnodig: iedereen komt onmiddellijk braaf. Alsook voor televisie. Ik kan ook prat gaan op een paar goede vrienden, Stuart Hall, Stephan Sanders, en jij ook eigenlijk. Ik kan vertellen dat ik Prins Claus persoonlijk ken en een keer ergens in een hoek stond en dat Beatrix naar me toekwam met de hand uitgestoken: Meneer Ramdas, hoe gaat het met U?

En toch voelt het allemaal niet zo. Ik zou willen van wel: goedkoop trots op verworvenheden, succesvol leven, veel geld, mooie kinderen, lieve vrouw en lang en lang getrouwd (volgend jaar 25 jaar), nog jong uitziend en ik kan met iedereen naar bed die ik maar wil. Stomme dingen gedaan natuurlijk, sterren mogen veel, en een paar verstandige.

Het voelt niet zo. Het voelt eenzaam. In de zin van alleen. In dit prachtige idiote land dat India heet is het zo alleen, te midden van 1 miljard mensen. Zes bediendes.

Als het baasje wakker wordt, wanneer het hem belieft, meestal na 10 uur,

staat zijn dampende koffie op zijn tafel en zijn de kranten op volgorde op de stoel naast hem gelegd. Als baasje dan na de douche de deur opent komt als vanzelf een glas vers geperste sinasappelsap [sic] binnen, gezeefd, want dat vindt baasje lekker. Voor het diner wordt voor baasje apart gekookt, want hij houdt van peper, madame jenet. In de middag kan de jongen die huismeester is naar hem toe komen met de mededeling: Sir, bier is op. Dan geeft baasje hem 500 Rs.

En toch voelt het niet zo. Niets van geluk. Niet eens op afstand. Crisis? Ok. Depressie? Nee. Want ik ben volkomen gelukkig tussen, zeg maar 8 uur 's avonds en 9 uur.

Als je depressief bent moet je consequent zijn.

Wel nu, wat was er meer?

O ja, vergat het bijna: meneer houdt van alcohol, want dat verdooft en maakt meer kapot en zo (en wat maak jij veel taalfouten zeg). Dat vindt meneertje best. Er is geen reden om oud te worden. Mijn ideale leven is die van de consul in Mexico van *Under the Vulcano*. Leef met smaak en flair, maar hou het kort. Dat geldt ook voor een goed verhaal. Wat zijn we anders meer dan goede verhalen?

De stadia van dronkenschap? Vrolijkheid maak ik nooit mee. Ik ben tegen vrolijk. Euforie al helemaal niet, ik plons meteen in melancholie. Maar altijd gaat het om goede smaak. En als ik drink, word ik nooit wankel. Ik verlies nimmer de motorische controle. Nou ja, twee keer in mijn leven misschien.

Agressief? Tuurlijk. Maar ik ben agressiever als ik nuchter ben. Gemener, slechter, doortrapter. Waar ben je anders intelligent voor? Vrouwenhaat, op seks gebied? OK, maar dat is niet agressief. Dat hoort zo. Seks gaat over macht en nergens anders over. Zonder agressie geen macht.

Of ik de werkelijkheid anders beleef? Als dat niet het geval was, was ik niet gaan schrijven. Waarom willen mensen mij lezen? Omdat ik het anders beleef, verdorie. Anders hadden ze het zelf wel kunnen bedenken. Als ik zeg, zoals ik binnenkort zal zeggen, dat het belangrijkste lied op de wereld 'My Own Home' was van *Jungle Book*, het lied dat het waterhalende meisje zong, dan is dat inderdaad 'de werkelijkheid anders beleven'. Is dat vervreemdend voor je naasten? Ja, maar vreemd is een ander woord voor origineel. Daarom ben ik geen boekhouder of loodgieter.

> Ik vind het wel fijn eigenlijk, dat je zoveel aandacht aan me besteedt. Ben het amper waard en ik besteed zelf al heel veel aandacht aan mij, daar kan je niet aan tippen. Hooghartig, dat heb ik uitgevonden. Maar het is lief bedoeld, snap ik na enig nadenken, en om het op mijn beurt bevoogdend te zeggen: aandoenlijk.
> Nou, hou je taai he,
> Anil.

Het was een openhartig relaas waarin hij zichzelf op de borst klopte, zich daarvan bewust toonde, dan weer toegaf dat hij misschien wel een probleem had – om vervolgens te stellen dat hij het eigenlijk wel prima vond om destructief te zijn. Jong sterven had immers ook zo z'n charme.

Op een dag kwam dat moment van de dood akelig dichtbij. Anil was alleen thuis toen hij plotseling flauwviel. Hij vertelde er later over in een openhartig interview met Arie Boomsma en Stephan Sanders:

> Eerst merk je dat je misselijk bent, het komt gek genoeg vooral naar boven bij het tandenpoetsen. En vervolgens vind je jezelf terug in de badkamer of ergens anders. Bijna comateus. Als je wakker wordt, komt de pijn. Ik wist niet wat het was. Eerst denk je aan een hartaanval. Er was niemand thuis, mijn vrouw Chendra [sic] niet, en ook mijn twee kinderen waren weg. (Boomsma 77-78)

Hij werd opgehaald door een geïmproviseerde ambulance, die niet veel meer was dan een omgebouwd busje waarin nog net een brancard paste. Een machteloos zwaailicht op het dak haalde niets uit tegen het verkeer in Delhi, en hij stond 'uren vast in de files' (Boomsma 77-78), terwijl een man zonder enige medische kennis in het busje naast hem hurkte, hem over het hoofd aaide en geruststellend zei dat alles goed zou komen. In het ziekenhuis werd zijn maag leeggepompt. Het bleek dat hij een enzym miste dat alcohol afbreekt. Zonder dat enzym in zijn systeem bleef hij langer dronken dan de gemiddelde persoon. Het verklaarde waarom hij vaak 's ochtends bij het opstaan nog steeds dronken was van de avond ervoor. Het tekort werd waarschijnlijk veroor-

zaakt door een ontstoken alvleesklier, een aandoening die pancreatitis heet en die vaker bij zwaar en langdurig alcoholisme optreedt. De diagnose joeg hem schrik aan, en hij stopte onmiddellijk met drinken, of in elk geval: voor drie maanden. Daarna verdiepte hij zich in de ziekte en ontdekte dat het weliswaar chronisch was, maar niet dodelijk. Dus, bedacht hij, hij kon net zo goed af en toe een glas drinken. 'Enfin, onverbeterlijk,' concludeerde hij zelf. 'De schrik was er snel af, en de twee flessen wijn gingen er weer met dezelfde vastberadenheid in.' (Boomsma 78)

Europa is de wereld niet

In dezelfde week dat Anil rondliep tussen het puin van het door een aardbeving verwoeste Ahmedabad, publiceerde Paul Scheffer aan de andere kant van de wereld zijn geruchtmakende essay 'Het multiculturele drama'. Het stuk zou in Nederland leiden tot een nog grotere storm aan reacties dan Bolkesteins lezing in Luzern, negen jaar eerder. Scheffer waarschuwde voor het gevaar van het ontbreken van een gezamenlijke identiteit. Sinds de ontzuiling hing Nederland van los zand aan elkaar. Hoewel er nooit sprake was van een uitgesproken chauvinisme, was er wel altijd een aantal kerneigenschappen waarop 'de' Nederlander zich kon beroepen. Die bekend veronderstelde eigenschappen waren verdwenen uit het Nederlandse bewustzijn, en met de komst van grote groepen migranten zou dat tot problemen kunnen leiden. Bovendien, en dat was Scheffers voornaamste aanklacht, had de elite geen oog voor de problemen die zich aan de (gekleurde) onderkant van de samenleving afspeelde. Hij verwees in het stuk naar het artikel waarin Anil Joost Zwagerman – en de rest van de Nederlandse literaire wereld – de maat nam:

> Anil Ramdas kritiseerde de Nederlandse schrijvers wegens hun onvermogen de werkelijkheid van immigranten in hun literatuur tot leven te brengen […]. Zijn waarneming klopt, maar zijn verwijt is onterecht. Aan de literatuur kun je vooralsnog aflezen hoe beperkt de integratie in Nederland is. Voor de meeste schrijvers in Nederland is de 'multiculturele samenle-

> ving' een verschijnsel van horen zeggen, iets van een vluchtige blik in het straatbeeld. Het is geen onderdeel van hun geleefde werkelijkheid, en, naar men mag aannemen, geldt dat ook voor de meeste burgers in dit land. We leven in Nederland langs elkaar heen: ieder zijn eigen café, zijn eigen school, zijn eigen idolen, zijn eigen muziek, zijn eigen geloof, zijn eigen slager en straks zijn eigen straat of buurt. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat al die oude en nieuwe Nederlanders weinig tot niets van elkaar weten. (Scheffer 2000)

Scheffer verwoordde in het stuk de opmerkingen die Anil eerder veelvuldig had gemaakt: dat de Nederlandse tolerantie een vorm van desinteresse was. Maar terwijl Ramdas' stukken enige invloed hadden, kwam het artikel van Scheffer aan als een mokerslag – en is de invloed ervan op het integratiedebat niet makkelijk te overschatten. Paul Scheffer had de knuppel in het hoenderhok gegooid en de gemoederen erover waren nauwelijks bedaard toen het jaar erop, op 11 september 2001, een groteske aanslag in New York plaatsvond. Het bleek niet alleen het startschot voor een jaar waarin het anders zo kalme Nederland overvallen werd door een storm aan historische gebeurtenissen, maar ook het begin van een brede mentaliteitsverandering ten opzichte van de samenleving in het algemeen, en van de multiculturele maatschappij in het bijzonder. Baukje Prins schreef hierover dat het in Nederland, meer nog dan elders in Europa, leidde tot angst en haat jegens moslims, én tot een ingrijpende verandering in de manier waarop er gedacht werd over de waarde van tolerantie: enerzijds telde Nederland meer gewelddadige aanvallen op moskeeën dan andere landen, anderzijds gaf een aanzienlijk deel van de Nederlandse moslims aan sympathie te voelen voor de aanslagplegers in New York. 'Hoewel deze uitkomsten werden gerelativeerd door het hoge percentage moslims dat de aanslagen wel afkeurde, waren ze voor niet-islamitische Nederlanders schokkend genoeg. […] Want hoe was het mogelijk dat medeburgers die, zo meende men, met zoveel welwillendheid waren benaderd en zoveel ruimte kregen voor de beleving van eigen identiteit en religie, toch dergelijke gevoelens van vijandigheid koesterden ten aanzien van de Westerse cultuur en de Nederlandse samenleving?' (Prins 11)

Na de aanslagen van 9 september 2001 volgden de gewelddadigheden elkaar in hoog tempo op, van de oorlogen in Afghanistan en Irak tot andere terroristische aanslagen. In dat klimaat van angst en woede verscheen in Nederland een politicus ten tonele die even charmant en innemend was als uitgesproken afkeurend ten opzichte van de islam: Pim Fortuyn. De recente (internationale) gebeurtenissen werkten mee aan de populariteit van Fortuyn, maar in analyses werd achteraf ook gesteld dat hij het Nederlandse publiek een idee van een nationale identiteit voorschotelde, iets waaraan mensen grote behoefte hadden. Fortuyn nam expliciete standpunten in ten aanzien van onderwerpen waar een decennium eerder nog voorzichtig mee om werd gegaan. Het maakte hem populair omdat hij 'zei wat mensen dachten', en wat hij zei had met name betrekking op allochtonen en moslims. Zijn onverbiddelijke uitgesprokenheid inspireerde tot een debat dat tot dat moment nooit eerder op zo'n harde toon werd gevoerd. Na de moord op Fortuyn behaalde de LPF in mei 2002 een ongekende verkiezingsoverwinning. Het betekende, concludeerden mensen zoals Baukje Prins 'een definitieve omslag in de publieke opinie: het ideaal van de multiculturele samenleving werd failliet verklaard, het minderhedendebat heette mislukt te zijn'. (Prins 11-12)

Nederland raakte, kortom, in het kielzog van de aanslagen in New York verzeild in de meest turbulente periode van de recente geschiedenis. Anil Ramdas, de scherpe criticaster van multicultureel Nederland, was er echter niet bij. Hij zat precies in die periode tussen 2000 en 2003 in het verre buitenland, waar hij worstelde met verschillende demonen die misschien wel in elkaars verlengde lagen: ontworteling, thuisloosheid, alcoholisme, onzekerheid. Hij constateerde zelf dat hij in India in een heel andere wereld verzeild was geraakt, volkomen ontkoppeld van de Nederlandse realiteit, en in zijn afwezigheid was Nederland onherkenbaar veranderd. (Ramdas 2017: 14) Ondanks het feit dat hij de verandering niet van dichtbij meemaakte, kon hij het niet altijd nalaten er iets vanuit India over te schrijven. Meteen was de tegenstelling tussen de twee posities zichtbaar: terwijl Nederland meer en meer in de ban raakte van angst en woede, nam Anil bijna schou-

derophalend afstand van wat in zijn ogen overtrokken reacties waren. In zijn column voor NRC *Handelsblad* van 29 april 2002 schreef hij:

> Ik volg het nieuws uit Nederland dagelijks en dat ontneemt je elke nostalgie. […] [E]en land dat zo massaal achter iemand als Pim Fortuyn aanloopt kan ik even niet serieus nemen. (Ramdas 2002d)

Terwijl Nederland zichzelf volgens Anil in de navel bleef staren, drongen zich in India concrete, levensgrote gruwelijkheden aan hem op. Betrokken als hij altijd was geweest bij verschillende vormen van onrecht, zou het goed kunnen dat de werkelijkheid van zijn nieuwe omgeving een buitengewoon heftige invloed op hem had. Bij de religieuze rellen tussen hindoes en moslims in 2002 liet het land een ongekend bloeddorstig gezicht zien. Treinwagons, afgeladen met hindoes, werden door moslims in brand gestoken. Kinderen die aan het vuur trachtten te ontsnappen werden doodgeslagen. De wraak van de hindoes was ongekend; meldingen over willekeurige moslims die zonder meer werden aangevallen en afgemaakt, stroomden binnen. Anil beschreef hoe televisiebeelden werden uitgezonden waarin het huis van een islamitisch gezin in brand werd gestoken. Een meisje van twaalf dat wist te ontsnappen, werd met kerosine overgoten en in brand gestoken. De televisiecamera's bleven intussen draaien. Hij schreef over de gruwelijke moordpartijen:

> Joseph Conrad deed een wanhopige poging de donkere kant van de mens te doorgronden en geloof me, het is niet te doorgronden. Wat ik nu ga schrijven is dan ook geen poging daartoe, maar louter een verwarde uitdrukking van het feit dat ik zoiets voor het eerst van zo dichtbij meemaak. (Ramdas 2002c)

Zijn perspectief op de terechte zorgen die Nederland zich maakte over de nieuwe vormen van multiculturalisme was beïnvloed door wat hij in India meemaakte. Hier openbaarde zich de grote wereld. De kleinburgerlijke visie van de bezorgde Nederlander, vond hij verre van interessant. Het was zoals de beroemde schrijfster Sagarika Ghose tegen

hem zei: 'Ah, je hebt het over Europa, maar Europa, weet je, is de wereld niet.' (Ramdas 2003a) Dat perspectief zou hem ook niet verlaten toen hij terugkeerde uit India. In 2004, toen de cineast Theo van Gogh door een moslimextremist vermoord werd, bleef hij de gevaarlijke tijd waarin Nederland dacht te verkeren, bagatelliseren: 'Nederland heeft een situatie gehad waarin de tolerantiemythe zo lang in stand werd gehouden dat toen het een beetje mis begon te gaan, Nederland is doorgeslagen. Het ging niet eens mis, er werd één man vermoord op straat. Hoe kan dat? Waarom waren er juist in Nederland zulke heftige reacties?' (Derksen 308) Dat iemand op basis van zijn overtuigingen op klaarlichte dag werd vermoord, betekende in zijn ogen niet zoveel: 'Op een bevolking van 16 miljoen is dat niets. Ik heb 2 ½ jaar in India gezeten, ik heb daar in Gujarat rondgereisd toen daar 1500-2000 moslims werden afgeslacht, als represaille voor het feit dat er hindoepelgrims werden aangevallen. Dat is de grote wereld. Daarbij vergeleken is Nederland een kabouterland, Madurodam.' (Derksen 312)